

Modern Dönem Türkiye Toplumunda Asabiyet ve Sosyal Sermaye İlişkisi

Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN*

Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ**

1. Giriş

Tarih boyunca her dönem önemli olan sosyal düzen fikri, modern dönemde de sosyal teorisyenlerin en önemli konularından biri olmuştur. Zira geleneksel toplum yapısı ve onun beslediği tanrısal/dini bilgi ile ilişkilerin koparılarak, birey aklı ve rasyonalitesinin merkeze alınması ile başlayan yeni süreçte sosyal düzen fikri ihtiyaç duyulan en önemli konulardan birisi durumundaydı. Bu anlamda modern toplumun nasıl oluştuğu, insanların bireysel olarak toplum yapısı içerisinde nasıl konumlandırıldığı, birey ve toplum arakesitinde bir sosyal düzenin nasıl mümkün olduğu veya olamadığı gibi daha birçok temel konu ve soru sosyal teorisyenlerin öncelikli konuları arasında yer almaktaydı. Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte yaşanan toplumsal dönüşümleri konu edinen düşünürlerden biri olan Ferdinand Tönnies, modern ve geleneksel toplum karşıtlığında cemaat (Gemeinsschaft), toplum (Gesellschaft) kavramsallaştırmasında bu konuyu kapsamlı biçimde ele almaktadır. Cemaat ve toplum kavramları ile geleneksel ve modern dönem sosyal düzen fikrinin karşılaştırılması yapılmaktadır. Tönnies'e göre;

“Her türlü samimi mahrem(özel), bize ait olan ve birlikte ortaklaşa yaşam cemaat hayatı olarak adlandırılır. Toplum ise dışımızda olan *kamusal yaşamdır* (public life). İnsan kendisinden olanlarla birlikte oluşturduğu cemaatte ak ve kara günlerde doğuştan itibaren hep ona bağlı olarak yaşar. Toplum ise kişinin yabancı bir ülkeye girer gibi girmesini gerektirir” (1957, s. 33-34, akt. Yelken, 1999, s. 40).

Tönnies'in cemaat-toplum kavramsallaştırmasında somutlanan şey, modern dönemde sosyal düzenin veya düzensizliğin kökenine ilişkin bir okuma çabası ve arayışıdır. Özellikle modernleşme sonrası oluşan 'toplum' yapısı ve anlayışına daha çok eleştirel yaklaşan başta Tönnies olmak üzere, Nietzsche (2008), Simmel (2015), Gustave Le Bon (2016) vb. birçok ismin ortak vurgusu modernleşme ile birlikte insanlığın bir dekadansı (çöküş, çürüme ve gerileme) yaşadığı yönündedir. Başka bir ifade ile modernleşme sonrası sosyal düzene ilişkin kaygılar, eleştiriler dile getirilerek, bir sosyal düzen arayışı ve fikri sorgulanmaktadır. Özetle modern dönemde bireyden başlayarak, topluma, devlete, otoriteye, yasalara, toplumsal

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

sözleşmeye, dine, kültüre ve daha birçok konuya ilişkin söz konusu arayış sosyal düzen düşüncesinin özeti olarak sunulabilir.

Modern dönemde birey ve toplum yapısına ilişkin sosyal düzen arayışının en somut çabalarından birisi hiç kuşkusuz son çeyrek yüzyılda popüler bir kavram olarak sosyal bilimlerin birçok disiplini tarafından kullanılan sosyal sermaye kavramıdır. Geleneksel/cemaat türü toplumlardan modern toplumlara geçişte büyük ölçüde zayıflayan aile, akrabalık bağları, din, inanç gibi temel ‘ara kurumların’ yerini modern dönemde görece daha sivil kavram ve kurumlar doldurmaktadır. Modern dönemde bireysel ve toplumsal ölçekte bir sosyal düzen arayışına tekabül eden sosyal sermaye kavramı kişilerarası münasebetlerde ilişkilerin önemli olduğu fikrine dayanmaktadır. Sosyal sermaye bireyin toplumsal hayat içerisinde belirli normlar etrafında hayata aktif katılımı ile bir güç ve enerji elde edeceği, böylece toplumun güçlenerek ilerleme, kalkınma, toplumsal güven ve refah gibi konularda mesafe alabileceği fikri etrafında özetlenebilir.

Modernleşme tecrübesi Batıdan görece farklı yaşanan Türkiye’nin mevcut toplum biçimi daha çok gelenek/cemaat toplum karakteri ile modern toplum karakteri arasında bir görünüm arz etmektedir. Günümüzde Türkiye toplumunun en önemli gücü ve aynı zamanda zaafı da olabilen söz konusu bu toplumsal karakter; aile, akrabalık, aşiret, hemşehricilik, komşuluk gibi geleneksel unsurlarla, eğitim, sanayi, teknoloji, popüler kültür gibi modern unsurları birlikte barındırmaktadır. Bu bakımdan Türkiye toplumuna ilişkin bir sosyal düzen arayışı ve okuması söz konusu bu iki karakteristiği bir arada değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Ayrıca toplumsal değişimin dinamiklerinden olan, birey ve toplum ilişkilerinde güven, karşılıklı geliştirilen normlar, bireyin yabancılaşma, yalnızlaşma ve kimlik krizi gibi temel hususlarda ihtiyaç duyulan dayanakların neler olduğu da aynı karakter üzerinden anlaşılabilir. Bu çalışmada Türkiye’nin modern araç ve kurumları ile var olan toplumsal karakteri sosyal sermaye kavramı ile, geleneksel/cemaat karakteri ise İbn Haldun’un ‘asabiyet’ kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Söz konusu bu iki kavram üzerinden gerçekleştirilen okumada Türkiye toplumunun temel karakterinin kendine özgü daha hibrit bir nitelik taşıdığı vurgulanmaktadır.

2. Türkiye’nin Modernleşme Serüveni

Türkiye’de ilk dönem modernleşme serüveni düşünsel, siyasal, ekonomik, kültürel vb. hemen her alanda geleneksel/cemaatsel toplum biçiminden, ulus merkezli devlet ve toplum biçimine geçiş süreci ile özetlenebilir. Bununla birlikte Batı modernleşme tecrübesi ile kıyaslandığında, geçtiğimiz yüzyıl boyunca ulus merkezli bir devlet olarak modernleşme sürecini

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

tamamlayamadan, küreselleşme etkisiyle sınırları çok daha geniş bir dünyaya eklenmek zorunda kalmıştır. Küreselleşme sürecinde çok uluslu şirketler, ulus aşırı kurumlar ve son çeyrek yüzyılda özellikle internet teknolojisi ile birlikte bireysel ölçekte de ulus sınırlarının çok ötesine eklenme gibi parametreler Türkiye'deki değişim sürecinin okunmasını daha da zorlaştırmaktadır. Zira küresel dünyanın temel paradigması (Ritzer, 2011) etrafında bir alt unsur olarak ulus devletin birey ve toplum ölçeğinde yaşadığı değişim, modernleşme döneminde yaşanan düz çizgisel değişim biçiminden farklılık arz etmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte değişim süreci yatay-dikey ve ulusal-uluslararası her düzlemde gerçekleşmeye başlamıştır. Türkiye toplumunun son dönemde girdiği söz konusu bu hızlı değişim ve dönüşüm sürecinde toplumsal yapının geleneksel/cemaatsel karakteri, aynı hızla bir değişim gösterememiştir. Yaşanan değişim karşısında birey ve toplum bilişsel ve duyuşsal açıdan bir bölünme yaşamış (Shayegan, 2003) varoluşsal anlam krizi gibi makro sorgulamalar ile gündelik hayat pratiklerinde hayatı nasıl yaşayacağı gibi mikro sorgulamalar arasında kalmıştır. Bu açıdan son iki yüzyılda gerçekleşen değişimin hızı ile toplumun geleneksel/cemaatsel karakterinin değişim hızı arasında oldukça mesafe bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye toplumunun son iki yüzyılda yaşadığı değişim serüveni sürekli biçimde değişime zorlanmak, değişime ayak uydurmak ve değişimin peşinden koşmak şeklinde özetlenebilir.

Bu nedenle modernleşme sürecinin genel seyri içerisinde toplumun geleneksel/cemaatsel karakterinin bireyi saran ve ona güvenlik alanı oluşturan gerek ontolojik gerekse kimlik, kültür, aidiyet vb. temel moral unsurlar sürekli değişime uğramıştır. Oysa modernleşme öncesi bireyin ihtiyacı olan söz konusu bütün bu unsurlar geleneksel/cemaatsel yapı içerisinde karşılık bulmaktaydı. Modernleşme ile birlikte birey-toplum, birey-devlet arasında yer alan bütün ara kurumlar ve mekanizmalar ortadan kalkarak birey yalnızlaşmış ve atomize olmuştur. Bu durumu Güngörmez (2011, s. 26) “eskiden devletle halkı arasında hiyerarşik basamaklar yahut devletle halk arasında tampon kurumlar olarak adlandırılabilen sosyolojik yapılar mevzubahisken, bütün toplumsal farklılıkların eşitlik adına törpülediği ve yok edildiği yeni dönemde, halk devletin doğrudan, aracısız hedefi haline gelmişti” şeklinde özetlemektedir. Aynı şekilde modern dönemde bireyin eşitlik ve özgürlük bağlamında toplumsal yapının kendi doğallığında oluşmuş ‘ara kurumlarından’ uzaklaştırılarak atomize edilmesi, bireyin rasyonel bir varlık olması ile ‘güvenli bağlanma’ ihtiyacı arasında kalmasına neden olmuştur. Bu anlamda Tönnies modern toplumsal yapı ile kıyaslandığında

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

geleneksel/cemaatsel yapının doğal ve yaşayan bir organizma olduğunu belirterek birey için vazgeçilmez derecede önemli olan söz konusu güvenlik alanına işaret etmektedir;

“Cemaat eski, toplum ise yenidir; tıpkı bir fenomen ve ona verilen isim gibi... Cemaat devam eden hakiki bir hayat beraberliği, toplum ise geçici ve görüntüye dayalı bir hayattır. Cemaat yaşayan bir organizma olarak, toplum ise yapay/insan eliyle yapılan mekanik bir topluluk (mechanical aggregate) olarak anlaşılmalıdır (Tönnies, 1957, s. 34-35, akt. Yelken, 1999, s. 41).

Modernleşmenin genel seyri içerisinde birey, devlet ve toplum ilişkilerinde yukarıda özetlendiği biçimde kopuşlar yaşanmış veya yaşanmaya zorlanmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin modernleşme serüveninde her ne kadar başta dil, inanç, kültür, eğitim, devlet vb. hemen her alanda birçok şey kurumsal anlamda değişime zorlansa da geleneksel/cemaatsel yapı/anlayış tam olarak ortadan kalkmamıştır. Temel insani ilişkilerden, toplumsal kriz durumlarında ortaya çıkan reflekslere, 'ben' merkezli bireysel konumlanmadan, daha 'biz' merkezli konumlanmaya kadar, daha birçok hususta Türkiye toplumunun geleneksel/cemaatsel karakteristiğinin devam ettiği ifade edilebilir. Bu açıdan Türkiye'de toplum yapısı ve bu yapının bireydeki izdüşümüne ilişkin temel karakter; geleneksel/cemaatsel yapı zemininde 'asabiyet' ilişkileri ile modernleşme serüveni açısından da 'sosyal sermaye' kesişiminde ele alınabilir. Böylesi bir çaba, asabiyet ve sosyal sermaye kavramlarının tarihsel serüvenini, kapsamlarını ve modern dönem toplumların pratikleri üzerinden yeniden inşa edilmesini araştırmayı gerektirmektedir.

3. Asabiyet

İbn Haldun ile özdeşleşen asabiyet düşüncesi temelde toplumsal dönüşüm ve sosyal düzen düşüncesinde belirleyici bir etken olarak toplum teorilerinin anahtar kavramlarından biri olmuştur. Özellikle modern öncesi geleneksel toplumların ortaya çıkışları, gelişmeleri ve zayıflamalarının arka planında asabiyetin rolünü belirleme eksenli bir çaba asabiyet teorisini doğurmuştur. İbn Haldun'un siyaset düşüncesinde merkezi bir önemi olan asabiyet teorisi hem Müslüman hem de Batılı düşünürler tarafından etraflıca araştırılmış, ve bu teorinin modern dönemdeki izdüşümleri hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Modern dönem sosyologlarının asabiyet düşüncesi ile yaygın sosyal teoriler arasında paralellikler kurma çabası nihayetinde asabiyet kavramını sosyolojik düzlemde ele almayı getirdiyse de, asabiyet İbn Haldun tarafından temelde politik bir kavram olarak inşa edilmiş ve sosyal değişimin temel parametresi olarak görülmüştür. Bu çalışma, asabiyet kavramını politik alanın ötesinde sosyolojik ve ekonomik boyutlarıyla ele almayı hedeflemekte ve modern dönemde ortaya

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

çıkan sosyal sermaye kavramı ile benzeşen ve ayrışan yönlerini ele almayı amaçlamaktadır. Özeld, bu çalışma, Türkiye’deki sivil toplum alanında yaşanan gelişmeleri asabiyet teorisi ve sosyal sermaye ışığında karşılaştırmalı bir analizle değerlendirmeyi hedeflemektedir.

3.1. Asabiyetin kavramsal çerçevesi

Genellikle ‘grup dayanışması’, ‘sosyal dayanışma’, ‘toplumsal birlik’, ve ‘cemaat olma duygusu’ gibi farklı tanımlamalar içeren asabiyet kavramı bireyi kendinden daha geniş bir topluluk halkasına bağlama veçhesiyle ‘bir araya getirmek’ anlamı içeren ‘*asab*’, ve ‘baba tarafından akraba olanların arasındaki ilişki’ anlamında olan ‘*asabe*’ kökünden türetilmiştir. Dolayısıyla, asabiyet dar manasıyla aynı kan bağına sahip kimselerin belirli aşiret ya da aile çatısı altında bir araya geldiği ve aralarında uzlaşmış bir kaideler bütünü ile ilişkilerin belirlendiği bir akrabalık ruhu olarak tanımlanabilir. Buna göre, asabiyet bağları ile hareket eden bir toplulukta topluluk üyelerinden herhangi birine ya da topluluğun varlığına kasteden bir tehlike görüldüğünde topluluğun her ferdi kati bir surette bu tehlikenin savuşturulması için çaba göstermeyi bir zorunluluk addeder. Dolayısıyla, asabiyet ruhu kendine has bir hukuk ile hareket etmeyi gerektirir.

Gerektiğinde politik mücadeleyi doğurması hasebiyle asabiyeti sosyolojik perspektiften ‘dayanışma’ olarak tanımlamak kavramın mahiyetini oldukça sınırlamaktadır (Kayapınar, 2010: 233). Zira ‘solidarity’ olarak literatürde yer bulan dayanışma kavramı zorunlu olarak politik mücadeleyi doğurmaz. Hâlbuki asabiyet ruhu sosyal dayanışma ve politik mücadele sarkacında duruma göre zayıflayan ve güçlenen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Politik mücadele olmaksızın bir asabiyet teorisinden bahsetmek mümkün değildir. İleride tafsilatlı değerlendirileceği üzere, asabiyetin nihai gayesi mülk edinme, merkezi meselesi ise devlet kurmadır.

Asabiyet her ne kadar aynı soy bağına sahip olanların bir araya gelmesiyle oluşan dayanışma duygusu olarak tanımlansa da insanların kan bağı şartı aranmaksızın ‘belirli bir sebep üzere’ bir araya gelmesi ve muhaliflerine karşı birlikte hareket etmesi de asabiyeti doğuran sebep olarak görülmektedir. Böylece, asabiyet ‘nesep asabiyeti’ ve ‘sebep asabiyeti’ olmak üzere iki başlık altında değerlendirilir (İbn Haldun, 2013: 105). Nesep asabiyetinden sebep asabiyetine geçişin temel faktörlerinden biri zamanla aynı soydan gelenlerin sayısının artmasıyla aralarındaki yakınlığın güçlenmesi, fakat bir süre sonra bu yakınlığın aileden aşiret ve kabileye yayılmasıyla zayıflaması altında yatmaktadır. Bu sayede, genişleyen topluluk neticesinde gerçek asabiyet yerini kan bağından öte akid, anlaşma ve kefalet gibi farklı sebeplerle oluşturulmuş itibari asabiyete bırakır (Çağrıncı, 1991: 453-455). Burada dikkat

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

edilmesi gereken noktalardan biri asabiyet düşüncesinin zamanla ve değişen şartlara bağlı olarak ihtiyaç olmaktan çıkmasından ziyade form değiştirerek farklı dönemlerde canlılığını korumasıdır. Diğer bir deyişle, toplumsal şartların değişmesi ile yok olan asabiyetin bizzat kendisi değil, burada soya bağına dayanan formuyla, belirli bir türüdür (Şentürk, 2009, 121). Buradan yola çıkarak, modern dönemde de asabiyetin yeni formlarıyla canlılığını koruduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu tartışma gelecek bölümde detaylıca ele alınacaktır.

Sebeup asabiyeti kan bağı şartı aranmaksızın belirli bir irade göstererek dayanışma ortaya koyma ile meydana gelir. Bu tür asabiyet üç türlü tezahür edebilir. İlkinde, şehirde yaşayan insanların doğal olarak birbiriyle tanışma ve kaynaşması neticesinde bir sebeup asabiyeti oluşur. İkincisinde, yine şehirde yaşayan insanlar arasında evlilik yoluyla bir yakınlık ve asabiyet kurulur. Üçüncüsünde ise, otorite boşluğu ya da zayıflığı yaşayan mevcut şehir yönetiminde siyasi güç elde etme amacıyla farklı örgütlenmeler kurulmasıyla bir asabiyet oluşur (Bozarslan, 2016: 45). Bu aynı zamanda Fındıkoğlu (1946) tarafından dile getirilen ideolojiye dayalı sebeup asabiyetidir. Genel itibariyle, kan bağıyla kurulan ilişkilerin güçlü olduğu coğrafyalarda nesep asabiyeti, dini, ülküsel ya da hissi bağların güçlü olduğu coğrafyalarda ise sebeup asabiyeti ön plana çıkar (Fındıkoğlu, 1946: 795). Burada özellikle din göçebelikten yerleşikliğe geçmiş toplumlarda soy bağlarının giderek karışmasıyla grup üyelerini bir arada tutan, karşılıklı sevgi ve anlayışın tesis edildiği, ve toplumsal düzenin sayesinde sağlandığı temel etken olarak görülür (Fındıkoğlu, 1946: 796).

Yalnız kan bağına dayanmayan, fakat bir sebeup üzere kurulmuş asabiyet düşüncesi fonksiyon itibariyle ‘yakın ilişki kurma’ ile doğrudan bağlantılıdır. Bu manada, İbn Haldun vekillik, müttefiklik ve komşuluk gibi bireyler arası yakın ilişki kurma ve bunun sürekliliğini gerektiren durumların asabiyet bağına zemin oluşturan farklı faktörler olduğunu belirtir (Kayapınar, 2010: 203). Yakınlık kurmanın güçlü bir asabiyet doğurmaya neden olduğu varsayımından yola çıkıldığında, modern dönemde bu yakınlık savaşlar, doğal afetler ve büyük ölçekli toplumsal yıkıma götüren olaylar neticesinde meydana gelebilir. Nitekim, bu çalışma modern dönemde asabiyet bağının oluşumunu özellikle Müslüman toplumlar üzerinden yola çıkarak bu faktörler ve bunların farklı bileşenlerine bağlamaktadır. Çalışmanın temel dayanak noktalarından biri ise asabiyet bağını kan bağına dayanan bir olgu olmaktan çıkarıp işlevsel bir nitelikte farklı toplum ve çağlarda oluşturulan bir tür politik güç ve sosyal dayanışma formuna dönüştürme iddiasıdır.

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

3.2. Bedevi ve hadari toplumlarda asabiyet

İbn Haldun'a göre asabiyet bağları ancak bedevi toplum yapısında güçlü bir şekilde ayakta durabilir. Daha gelişmiş olan hadari toplumlarda ise asabiyet ilişkileri yerini daha sistematik kurallarla belirlenmiş bir ilişkiler bütününe bırakır. Hadari toplumlar, bu manada, güçlü ve merkezi politik otoritelerin iradesi ile kabul görmüş kurallarla yönetilir. Dışardan gelecek herhangi bir tehlike geleneksel bir asabiyet kurmaya sevk etmeden evvel bu politik otoritenin yönetme aygıtları tarafından bertaraf edilir. Örnek vermek gerekirse, hadari toplumlarda dıştan gelen tehlikelere karşı örülmüş duvarlar, askeri ordu ve savunma mekanizmaları bir üst akıl yoluyla önceden belirlenmiştir. Dolayısıyla, bireye düşen bu üst aklın kendisini tehlikelerden koruyacağına güvenmektir. Halbuki, bedevi toplumlarda böylesi bir mekanizma olmadığı için ayakta kalmanın tek yolu aynı soy bağına sahip ya da belirli bir sebep üzerine bir araya gelenlerin bir asabiyet ilişkisi kurup tehlike karşısında kader birliği yapmasıdır. Hadari toplum aşamasına geçmeden sürdürülen bedevi hayat tarzı her açıdan zor şartlar barındırdığından yakınlık kurma seviyesi hadari toplumlara göre çok daha yüksektir. Bunun için, bedeviyette topluluk fikri her zaman bireysel davranma düşüncesinin önüne geçer. Daha doğrusu, birey ancak topluluk içinde anlam kazanır ve 'ben' yerini 'bize' bırakır (El-Cabiri, 2018: 254).

Bedevi toplumlar içinde bulunduğu şartlardan dolayı bazı özellikleriyle hadari toplumlara nispetle avantajlı konumdadır. Öncelikle, bedeviler hadarilere göre ahlaki olarak daha az yozlaşmış ve kötü sayılabilecek toplumsal özelliklerden daha uzaktırlar. Oysa hadari toplumlar şehirleşmenin getirdiği karmaşıklıktan dolayı başlangıçtaki değerlerini korumakta zorluk yaşarlar. Benzer şekilde, bedeviyette insanlar zor şartlar altında hem fiziken hem de ruhsal olarak daha güçlü kalabilirken, hadariyette insanlar psikolojik, ekonomik ve siyasi etkilerden daha fazla etkilenip zayıf düşerler. Son olarak, bedeviler ekonomik olarak sade ve basit bir hayat idame ettirirken, hadariler lüks ve rahat bir hayat sürmektedirler (Kayapınar, 2010: 243).

Asabiyet kurma anlamında bedeviyetin hadariyete olan nispi üstünlüğü beraberinde bu ilişkiyi zorunluluk içinde değerlendirmeyi gerektirmez. Bunun için, her bedevi yapıdan bir asabiyet beklenmemelidir. İbn Haldun Mukaddime'de bu durumu Hz. Musa ve Firavun idaresi altında zulüm gören İsrail halkı kıssasına değinerek gerekçelendirir. Mısır'da mevcut sosyal şartlar altında ezildikten sonra Firavun yönetimine karşı birlik olması beklenen İsrail halkının sahip oldukları asabiyet bağları beklenenin aksine daha da zayıflamıştır. Bu duruma karşı, Allah Hz. Musa'ya asabiyeti zayıflayan kavminin 40 yıl çölde kalmasını emretmiştir, ta ki bu süre

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

zarfında daha önce zulüm, baskı ve aşağılanma görmemiş yeni gelen nesille yeni bir asabiyet bağı oluşsun ve Firavun yönetimine karşı gelebilsin. Verilen örnekten de anlaşılacağı üzere, her bedevi toplum zorunlu olarak bir asabiyet bağı kuramamış olabilir.

3.3. Asabiyetin mahiyeti

Asabiyet fikri bireyi ancak toplumun bir parçası olarak anlamlı kılıyordu. Dolayısıyla, bireye yönelik her türlü tehdit, suçlama ve cezalandırma aynı zamanda bireyin parçası olduğu ve asabiyet bağlarıyla bağlandığı topluluğa ya da kabileye yönelik bir girişim olarak düşünülür. Bireyin yaptığı davranışlar bireysel olmaktan öte bağlı olduğu grubun sorumluluğu altındadır. Benzer şekilde, birey her ne şartta ve durumda olursa olsun kabilesinden yardım talep ederse kabilesi ona koşulsuz yardımda bulunmak zorundadır. Burada bireysel ya da kabilesel sorunların çözümü için başvurulacak nihai merci daha önce kabileler arasında yapılan antlaşmalar, yahut çözümsüzlük durumunda bitmeyen savaşlardır. İslam öncesi Arap yarımadasında bu denli sürekli savaş olmasının altında yatan temel sebeplerden biri, ya da öbür taraftan, Hz. Peygamber'in (as) Risalet sürecinde yeri geldiğinde en azılı düşmanları tarafından dokunulmazlık kazanmasının altında işte bu asabiyet ilişkisi yatmaktadır.

Ahlaki perspektiften Cahiliye dönemindeki böylesi bir asabiyet pratiği İslam ahlak düşüncesi ile önemli ölçüde çelişmiştir. Ontolojik düzlemde doğru/yanlış, iyi/kötü gibi ayrımların belirli bir prensipler bütünü içerisinde ele alınmasından öte asabiyet bağlarına dayalı kendine has yeni bir değerler bütünü içerisinde ele alınması vahyin inzali ile birlikte içinde bulunulan toplumun karşı çıkılan ilk pratiklerini teşkil etmiştir. Böylece, İslam'ın ilk inen ayetlerinin cahiliyenin esas aldığı asabiyet düşüncesi üzerine kurulu bir toplumsal hayata karşı koyuşu hedeflediği söylenebilir. Hz. Peygamber'in (as) şu sözleri bu minvalde düşünülebilir: “insanları bir asabiyet için toplanmaya çağıran, bir asabiyet için savaşan ve asabiyet uğrunda ölen bizden değildir.”¹

Arap yarımadasında bugün hala modern ulus devlet ya da imparatorluk gibi siyasi yapıların mevcut olmayışı güçlü bir asabiyet bağından kaynaklanmaktadır. Asabiyet bağlarının güçlü olması sayesinde politik bir yönetim kendi belirlediği kurallarını asabiyetin mevcut ilişkiler ağının üstüne çıkaramamıştır. Bunun yerine, asabiyet ilişkileri içerisinde hareket eden farklı grupların bir politik güç devşirme çabasından bahsedilebilir. Asabiyet kurmanın da temel gayesi diğer kabileleri tahakkümü altına alacak siyasi bir egemenlik kurma, ya da diğer bir deyişle, mülk elde etmektir. Burada asabiyet başlangıçta zor şartlar altında yaşayan fakat

¹ (Ebû Dâvûd, Edeb, 112)

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

gayeleri ortak olan kimselerin bedevi bir toplum yapısında bir araya gelmesi ve zamanla zor şartların üstesinden gelmesiyle güçlenir. Ancak, mülk elde etmeyle rahata kavuşma, lüks ve kolaylıktan vazgeçememe nedenleriyle asabiyet zamanla zayıflar. Böylece, bedeviyetten hadariyete geçişle birlikte mülk ve egemenliğin getirdiği lüks ve rahatlık asabiyet bağlarını bir süre sonra zayıflatacak ve daha güçlü bir asabiyet bağı ile bedevi bir toplum yapısından gelen karşı bir asabiyet bağına karşı mağlup olacaktır. Bu durum İbn Haldun'un temel tezi olan döngüsel tarih anlayışının bir yansımasıdır. Bu tarih anlayışında, bedeviyette gelişen asabiyet bağının başlangıçta güçlendiği ve siyasi egemenlik kazandığı, sonraları hadari toplum yapısına dönüştükten sonra zayıflayan asabiyet bağının başka bir asabiyet bağına mensup kimseler tarafından yok edildiği ve bunun tarihsel süreçte sürekli bu şekilde tekrar ettiği bir asabiyet diyalektiği mevcuttur.

3.4. Asabiyet ve din

Asabiyet ilişkileri üzerine din faktörü Cahiliye pratikleri üzerinden değerlendirildiğinde biri diğerini olumsuzlayan bir nitelik kazansa da Cahiliye formundan sıyrılmış ve daha geniş perspektiften tasavvur edilen asabiyet karşısında din pekiştirici ve güçlendirici bir role sahiptir. Zira, “Hz. Peygamber'in yerdığı asabiyet haksız ve yanlış uygulamalarla ortaya çıkan Cahiliye asabiyetidir. Buna karşılık asabiyetin hakka ve Allah'ın emrini gerçekleştirmeye hizmet yolunda kullanılması arzu edilir bir şeydir” (Çağrı, 1991: 454). Bedevi toplumların sert mizaçları, isyan ve karşı koyuş gibi davranışa meyletmenin daha olası olduğu varsayımları düşünüldüğünde din birleştirici, ara bulucu, karakterleri yumuşatıcı ve barışçıl olma özellikleriyle ön plana çıkar. Bu sayede, dinin birleştirici fonksiyonu asabiyet bağına daha da güçlendirir ve dinin belirlediği değerler ve prensipler altında asabiyet varlığını daha da güçlendirir. Diğer taraftan, diyalektik biçimde asabiyetin varlığı dini bireysel ve toplumsal alanda daha görünür ve uygulanır hale getirerek dini öğretilerin yayılması kolaylaştırarak barışçıl bir toplum oluşmasına katkıda bulunur.

4. Sosyal Sermaye

İslam tarihinde geleneksel toplum yapılarının şekillenişinde asabiyet önemli ölçüde belirgindir. Ancak, modern toplumların gündelik hayat pratiklerinden büyük ölçekli sistematik politikalara değin birçok alanda sosyal sermaye kavramı ön plana çıkmaktadır. Asabiyet daha çok geleneksel toplum yapısı içerisinde anlam kazanan, sosyal sermaye ise daha çok modernitenin getirdiği zorlukları aşmanın yeni bir yöntemi olarak grup birlikteliği aşlayan bir kavram olarak görülmektedir. Hâlbuki bu iki kavramın aynı anda bir toplumsal yapı içerisinde birbirini kimi yönleriyle nefyeden kimi yönleriyle de bütünleyen bir ilişkisi

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

vardır. Bu ayrımı yapabilmek için sosyal sermaye düşüncesinin kavramsal ve tarihsel yönlerini ele almak gerekmektedir.

4.1. Tanımı, kapsamı ve toplumsal boyutları

Günümüz toplumlarında birey ve toplum ilişkilerinin doğasını anlama, kavrama ve yorumlama süreçlerinde, sosyal düzenin ihtiyaç duyduğu karşılıklı ilişkiler, sosyal normlar ve güven temelinde önemli bir potansiyel taşıyan ‘sosyal sermaye’ kavramı, son çeyrek yüzyılda sosyal bilimlerin birçok disiplini tarafından kullanılmaktadır. Sosyal sermaye kavramının farklı disiplinlerin çalışma alanı olarak kullanımı öncelikle kalkınma ve ekonomik gelişim, toplumsal refah, aile, suç, sapkınlık, güven ve günümüzde yeni medya- sosyal medya araçları gibi birçok konu ve kavram üzerinden yürütülmektedir. Sosyal sermaye farklı konu ve kavramlar üzerinden çalışılsa da toplamda modern toplumda ihtiyaç duyulan sosyal düzene vurgu yapmaktadır.

Sosyal sermaye literatüründe kavrama yüklenen anlamların farklı olması nedeniyle, kavramın ortak bir tanımına ulaşmak mümkün olmamakla birlikte insan ilişkilerinin ve sosyal ağların önemli olduğu etrafında bir anlam ittifakı söz konusudur. İlişkilerin önemli olduğunu belirten Field (2008: 1), insanların birbirleriyle ilişki kurarak ve bunun zaman içinde devam etmesini sağlayarak, kendi başlarına başaramayacakları ya da sadece büyük zorluklarla başarabilecekleri şeyleri gerçekleştirebilmek için birlikte çalışabileceklerini belirtmektedir. Sosyal sermaye literatürünün önemli isimlerinden biri olan Coleman’a (1986: 1317; 1998: 98) göre sosyal sermaye insanların nasıl bir arada çalışabildikleri ve yaşayabildiklerini açıklayan bir araçtır. Literatürün yine bir diğer önemli ismi Putnam (1995, 2000) sosyal sermaye teorisini modern dönemde bireyin toplumsal bütünden koparak atomize olması ve yine bireyin toplumsal kolektif katılıma katkısının düşük olması tezi üzerinden şekillendirmektedir. İnsanların özellikle televizyonun çok fazla bağımlısı olduklarını, genel olarak sosyal ilişkilerden uzak durduklarını, sivil toplum kuruluşları ve benzeri grup çabalarına katılmadıklarını “tek başına bowling” oynayan insanlar metaforu üzerinden anlatmaktadır. Aynı şekilde Fukuyama’nın kavramın tanımına ilişkin çabası, kavramın anlaşılmasında ortalama bir yorumu mümkün kılmaktadır. Fukuyama (1997: 378) sosyal sermaye kavramını “aralarında iş birliğine izin veren bir grubun üyeleri arasında paylaşılan belirli bazı enformel değer ve normların varlığı” şeklinde tanımlanabileceğini belirtmektedir. Fukuyama’nın tanımlaması her ne kadar literatürün hâkim yaklaşımını belirtse de sosyal sermaye kavramına düşünsel açıdan eleştirel yaklaşan Bourdieu kavramın toplumsal ilişkilerdeki adaletsizliği ve eşitsizliği artırdığına işaret etmektedir. “Bourdieu aslında sosyal

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

sermayenin imtiyazlıların bir serveti olduğunu ve onların üstünlüklerini sürdürmek için kullandıkları bir araç olduğunu düşünmüştür” (aktaran: Field 2008: 27).

Literatürdeki sosyal sermaye tanımları olumlu/olumsuz anlam yüklemeleriyle birlikte, kavrama ilişkin vurgulanması gereken önemli husus sosyal sermayenin bireysel ve toplumsal boyutlarının varlığıdır. Bireysel ölçekte sosyal sermaye; bireyin maddi imkânları ile karşılayamadığı ve satın alamayacağı sosyalleşme süreçleri, maddi veya moral ihtiyaçları, kimlik ve kişilik edinme süreçleri vb. daha birçok konuda bireye aktif katkısı olması beklenen bir sermaye türü olarak özetlenebilir. Toplumsal ölçekte ise modern dönemde ortaya çıkan ‘toplum’ yapısının geleneksel döneme ait bütün kavram ve kurumları meşruiyet krizine uğratarak, her şeyi yeni baştan yorumlayan ve inşa etmek isteyen modern anlatının ihtiyacı olan sosyal düzeni sağlamada etkili bir araç olarak konumlandırılabilir.

4.2. Modern dönemde sosyal sermaye kurma çabaları, sebepleri

20. yüzyıl sosyal bilimler literatüründe modern dönemin paradoksları, açmazları, yabancılaştırıcı, yozlaştırıcı benlik algıları, endüstriyel ve popüler kültür ürünleri vb. daha birçok konu etrafında çalışmalar mevcuttur. Söz konusu bütün bu kavram ve konuların ortak çalışılma nedeni hiç kuşkusuz birey ve toplumun yaşadığı değişim ve dönüşümün anlaşılması, yine birey ve toplumun ihtiyaç duyduğu gündelik hayat düzeni ve sosyal düzen arayışı çabasıdır. Modern dönemin yaşadığı değişim ve dönüşümü Tönnies aşağıdaki şekilde özetlemektedir;

“Her türlü samimi, mahrem (özel) bize ait olan ve birlikte ortaklaşa yaşam ‘cemaat’ hayatı olarak adlandırılır. Toplum ise dışımızda olan kamusal yaşamdır (public life). İnsan kendisinden olanlarla birlikte (ailesiyle) oluşturduğu cemaatte ak ve kara günlerde doğuştan itibaren hep ona bağlı olarak yaşar. Toplum ise kişinin yabancı bir ülkeye girer gibi girmesini gerektirir” (Tönnies 1997: 33-34; akt. Yelken, 1999: 40).

Modern dönemde tanrının, insanın, evrenin, toplumsal yapı ve düzenin her şeyin yeniden tanımlanması ile başlayan süreç gerek birey gerekse toplum için birçok açmazı ve paradoksu beraberinde getirmiştir. Bireyin alışageldiği hayat biçiminden koparak girdiği yeni ‘toplum’ biçiminde, kolektif hafızasını yitirerek o güne kadar bağlı olduğu ‘toplumsal derinlik’le (Babacan, 2016: 23) bağları kopmuş ve birey yalnız kalmıştır. Modern dönemde bireyin yaşadığı değişim ve bireyin konumlandırılışını ‘İnsanın Durumu’ isimli eserinde Mumford (2015: 550) aşağıdaki ifadelerde özetlemektedir;

“Yalnızlaşan ve yabancılaşan insan ister mühendis ister işçi olsun ister organize edici, isterse satıcı olsun, makineye bağımlı hale geldikten sonra, bir mobilyacının ya da bir

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

dokumacının kendi işyerinde ihtiyaç hissettiğinden daha az yönlendirici/yaratıcı fikre ve zekaya ihtiyaç hisseder. Zihni makine gibi çalışan, dış uyarıcıya mekanik olarak tepki veren, hareket ettirilmediği sürece pasif kalan, insiyatif alma kabiliyeti ya da varacağı yeri seçme yeteneği azalan davranışçı insan, aslında mevcut toplumumuzun tipik bir yan ürünüdür”.

Özetle günümüzde sosyal sermayenin önemli ve popüler bir kavram olmasının nedeni modernleşme, gelişme, ilerleme, demokratikleşme vb. süreçlerle birlikte insanın her şeye ilişkin ‘anlam arayışı’nın devam etmesidir. Zira geleneksel cemaat yapısından koparak toplumun geniş ve yabancılaştırıcı ikliminde atomize olan bireyin aşırı bireyselleşmesi toplumsalın yeniden keşfini gerekli kılmaktaydı. Söz konusu bu keşif geçmişe dönerek ve geçmiş araçlarla değil, geçmişte karşılık bulan anlamın modern toplum içerisinde karşılığını bulacak sosyal sermaye araçlarıyla mümkün olabilecektir. Bu anlamda Dünya Bankası sosyal sermayenin modern toplumlarda daha çok kalkınma temelli anlamına odaklanmakla birlikte, sosyal sermayenin sınırlarının çok daha geniş olduğu tespitini yapmaktadır:

“Sosyal sermaye bir toplumun sosyal etkileşiminin niteliği ve niceliğiyle, mikro-makro ölçekte biçimlenen normlar, ilişkiler ve kurumlara atıfta bulunur. Sosyal sermaye bir toplumun temelini oluşturan salt kurumların toplamı değil, o toplumu bir arada tutan bir çeşit tutkaldır” (Grootaert ve Bastelaer, 2001: 5).

Geleneksel/cemaatsel hayat biçiminin en önemli karakteristiği olan ‘bir arada olma’, ‘bir şeyi birlikte yapma’ fikri; bir yandan bireyin ihtiyacı olan anlam ve güven gibi temel ontolojik ihtiyaçları beslerken diğer yandan topluluğu bir arada tutan bir ‘tutkal’ işlevi görmekteydi. Buna karşılık modern dönemde bireyin sermaye, iktidar ve bürokratik kurumlar karşısında atomize edilerek manipüle edilmeye, etkilenmeye ve yönlendirilmeye başlanması ile bir arada olma, anlam ve güven gibi ihtiyaçları artmıştır.

5. Asabiyet ve Sosyal Sermaye: Benzerlikler ve Farklılıklar

Toplumsal düzen fikrinin temel unsurları olan anlam, güven ve istikrar gibi temel parametreler geleneksel toplum biçiminde önemli olduğu kadar, modern dönemde de karakter değiştirerek önemini sürdürmektedir. Bu anlamda çalışmanın odağında yer alan asabiyet kavramı da sosyal sermaye kavramı da özünde bireysel ve toplumsal aidiyeti sağlayan, birlik ve beraberlik ruhunu besleyen, ihtiyaç duyulan anlam ve güven zeminini sağlayan motivasyonel unsurlar olarak birbirine benzetilebilir. Her iki kavramda da bireyi kuşatan ve onu her tür etkiye karşı güçlü kılan önemli bir etken olduğu ifade edilebilir. Özellikle bireyin psikolojik tabanlı açmazlarını, din, inanç, kimlik vb. ontolojik anlamlandırmalarını, topluluk

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

bilinci içerisinde ‘bütün’ olanla buluşturulmasını sağlayan bir sinerji olduğu belirtilebilir. Toplumsal ölçekte tezahürü ise bireylerin tek tek bulunmasından öte, bir amacın, bir karakterin bir bütünün etrafında bir anlam örgüsü meydana getirmesi şeklinde özetlenebilir. Özellikle siyasal, sosyal, kültürel, iktisadi vb. toplumsal ölçekte yaşanacak türbülanslar, afetler ve tehditler gibi önemli dönemlerde toplumu bir ruh etrafında bir arada tutacak bir tutkal işlevi görmesi bakımından her iki kavramın anlam bagajı yakın çağrışımlar yapmaktadır.

Bununla birlikte, her iki kavramın epistemolojik ve ontolojik referans çerçevelerinin farklı olması nedeniyle birbirinden farklılaşan karakterleri bulunmaktadır. Geleneksel/cemaatsel toplum yapısı daha çok din, inanç ve kültür temelinde oluşmaktadır. Bu nedenle gerek birey gerekse toplum ilişkilerinin özünde dini davranışın ve kültürün belirleyiciliği bulunmaktadır. Söz gelimi yapılan herhangi bir davranışın veya bireyin aldığı herhangi bir sorumluluğun merkezinde bir tür ibadet bilinci veya kültürel bir ritüel anlayışı yer almaktadır. Asabiyet fikrinin temelinde her ne kadar soy, kabile ve aile gibi kan bağı unsurları bulunsa da söz konusu bu bağı besleyen din, inanç ve birlikte oluşturdukları kültürel birikimdir. Bu bakımdan asabiyet merkezli geleneksel /cemaatsel toplumlarda birey ödev ve sorumluluklarını daha çok içsel bir motivasyonla gerçekleştirir. Ayrıca bireysel olarak gerçekleştirdiği ödev ve sorumlulukların neticesinde kendisi için somut bir faydanın, çıktının veya sermayenin oluşup oluşmadığına odaklanmaz. Birey çoğunlukla bireysel ve toplumsal ilişkilerinde karşı karşıya olunan durum içerisinde tepkisel olarak davranır. Bu bakımdan bireyde refleks olarak gelişen tutum ve davranışlar büyük ölçüde kültürün, dinin veya inancın bir referans çerçevesi oluşturduğuna işaret etmektedir. Özetle asabiyet merkezli bireysel ve toplumsal ilişkilerde kendi doğallığında gerçekleşen ilişkiler ve söz konusu bu doğal ilişkiler neticesinde oluşan bir tür aura/sinerji söz konusudur. Bireyi ve bütün toplumsal ilişkileri içine alan, kuşatan ve bir bütünlük hissi meydana getiren toplumsal harç işte bu aura, bu sinerjidir.

Buna karşılık modern toplumsal bir yapıda yukarıda özetlendiği biçimde atomize olan bireyin, anlam, varoluş ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak ara kurumların ortadan kalkması ile birey yalnız kalmıştır. Bu süreçte bireyden kendi yalnızlığı içerisinde hem kendi bireysel ihtiyaçlarına cevap bulması hem de toplumsal olanla ve hatta günümüzde küresel olanla ilişkiye girerek söz konusu bütün bu kompleks süreci tek başına sürdürmesi beklenmektedir. Modern toplumsal yapıda bireye yüklenen bu son derece zor ve yıpratıcı süreçte bireyin ihtiyaç duyduğu mekanizmalar ortaya çıkmıştır. Kimi zaman ailede, kimi zaman siyasal veya ideolojik çevrede, kimi zaman eğitim, iş ve sermaye olanakları ile ortaya

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

çıkan bu mekanizmalar sosyal sermaye unsurlarıdır. Bireyi güçlendirerek sosyal ilişkilerini geliştirecek, toplumsal birliği, beraberliği, gelişme ve kalkınmayı sağlayacak sosyal sermaye unsurları, sözü edilen ihtiyaca binaen gelişmektedir. Bu bakımdan sosyal sermayenin bireysel ve toplumsal bütün sosyal ilişkileri araçsallaştırdığı ifade edilebilir. Asabiyet ruhunda yer alan ilişkilerdeki doğallıktan ziyade ilişkilerin sağlayacağı katkı açısından önemli olması bu tespiti desteklemektedir. Zira bu dönemde ortaya çıkan bütün bu ilişkilerin bir tür sermaye (capital) olarak görülmesi, sürecin bir tür iktisadi faaliyet olarak değerlendirildiği anlamına gelmektedir. Bu bakımdan sosyal sermayenin birey ve topluma katkısı, sosyal sermayeyi geliştirdiği düşünülen aile, eğitim, sağlık ve sosyal ilişkiler gibi daha çok modern toplumların kalkınma ve gelişmesi ile ilişkilendirilen kurumlarla birlikte değerlendirilmektedir. Başka bir ifade ile ilişkilerin önemli olduğu tezi üzerine kurulan sosyal sermayenin, daha çok toplumsal kalkınma (ekonomik kalkınma) ve ilerlemeye yaptığı katkı ölçüsünde dikkate alındığı belirtilebilir. Bu nedenle sosyal sermaye temelinde gelişen bireysel ve toplumsal ilişkiler organik ilişkiler olmaktan öte, görece daha sentetik ilişkiler etrafında kurulmaktadır. Aynı şekilde daha rasyonel, sistemli ve somut sonuç odaklı bir ilişki biçiminin ardından oluşan sosyal sermaye, bu karakteristiği ile birey ve topluma katkı sunmaktadır.

Özetle asabiyet, kan bağı, inanç ve kültür merkezli doğal ilişkiler neticesinde oluşan bir aura/sinerji olarak birey ve toplum ilişkilerini tanzim eder. Sosyal sermaye ise atomize olan, yalnızlaşan bireyin anlam, aidiyet ve güven gibi temel ihtiyaçları doğrultusunda daha zorunlu birliktelikleri ve ilişkileri ortaya çıkaran bir mekanizma olarak işlev görür.

6. Türkiye Toplumunda Asabiyet ve Sosyal Sermaye Tezahürleri

Modern Türkiye toplumu örneğinde asabiyet ve sosyal sermayenin bir arada bulunma durumu geleneğin birikiminden ve manevi zenginliğinden tam anlamıyla kopmamış, ancak diğer taraftan modernitenin getirdiği parıltılı dünya görüşüne de kültürel küreselleşme çerçevesinde uyum sağlamak isteyen bir birey ve toplum psikolojisini yansıtmaktadır. Üzerinde pek çok devletin ve farklı etnik toplumsal yapıların yüzyıllardır hayat sürdüğü Anadolu coğrafyasında toplumsal hayat, bu gelenek-modernleşme denkleminde, ulus-devletin getirdiği dayatmacı bir toplumsal nizamdan çok yerleşik toplumsal değerler ve normlar ışığında şekillenen doğal ilişkiler bütününe dayalıdır. Dolayısıyla, sosyal hayatın şekillenişinde içsel bir faktör olarak asabiyet bireyin hanesi içinde nasıl hareket edilmesi gerektiğinden kamusal alanda sosyal olarak inşa edilmiş normlara uymaya kadar tüm alanlarda mündemiç bir rol oynamaktadır. Ancak, modern toplumsal formasyon içerisinde asabiyet düşüncesinin yeni değerlere adaptasyonu ya da

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

kendini ontolojik olarak yenilememesi buhranından bireyler ve toplumlar sosyal sermaye kavramının inşasıyla çıkmayı arzulamaktadır. Bu da, asabiyetin hala etkin olduğu ancak modernite tarafından uygulama alanlarının giderek sınırlı hale getirilmeye zorlandığı; böylece, asabiyetin yerini daha yapay ve araçsal bir birliktelik inşası olan sosyal sermayeye bırakmaya yüz tuttuğu sürece evrilmekte olduğunu gösmektedir.

Bu süreçte, toplumsal yapı büyük ölçüde geleneksel/cemaatsel asabiyet ruhu ile modern toplum karakterinin bir göstergesi olarak sosyal sermayenin birlikte bulunduğu hibrit bir karakter taşımaktadır. Bu anlamda kimi toplumsal fenomenlerde asabiyet ruhu ile davranılırken, başka bazı durumlarda daha modern reflekslerle sosyal sermaye unsuru sayılabilecek pratikler görülebilmektedir. Örneğin, Türkiye’de veya dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan doğal afetlerde bireysel/toplumsal olarak gösterilen tavır ve reaksiyonlarda asabiyet ruhu ile hareket edildiği ifade edilebilir. Aynı şekilde herhangi bir savaş, şiddet veya göç sürecinde mağdur edilen insanları dünyada örneği çok az görülecek bir tavırla karşılamak asabiyet ruhu ile kavranabilecek bir durumdur. Diğer bir deyişle, toplumsal felaket, yıkım, kaos gibi ani bir sosyal dengesizlik durumunda Türkiye toplumunda asabiyet dinamik bir faktör olarak ön plana çıkmakta ve çözüm sunmaktadır. Bu durum makro ölçekli faktörler için geçerli olduğu kadar mikro bazda gündelik hayat pratikleri için de geçerlidir. Özellikle dinin hayatın içinde şekillendirici bir rolü olması hasebiyle, komşuluk ilişkileri, zorda kalana yardım, ihsanda bulunma, maddi yardımlaşma ve psikolojik destek gibi birçok etken asabiyet düşüncesinin birer yansımasıdır. Benzer şekilde, vakıf, zekat, sadaka gibi sosyal refah kurumları da Türkiye’de bugün hala bir üst siyasi ya da ekonomik otorite olmaksızın kendi iç dinamikleriyle toplumsal dokuyu güçlendirmeye yönelik devamlılık sağlayan kurumlardır. Bugün Batıda rakamlarla resmi kayıt altında tutulan ve kamu ya da özel kurumlar yoluyla desteklenen birçok sosyal sermaye artırıcı faaliyet Türkiye’de resmi bir üst merci olmaksızın ve yine onlar tarafından kayıt altına alınmaksızın doğal yollarla ilerletilmektedir.

Buna karşılık özellikle bireysel temelde eğitim, sağlık, iş olanakları, tüketim vb. pratikleri ile farklılaşan daha çok büyük şehir merkezlerinde yaşayan ve büyük ölçüde geleneksel/cemaatsel bağlarını koparmış bireylerin ihtiyaç duyduğu anlam, aidiyet ve güven gibi temel unsurların sağlanmasında ise sosyal sermaye tezahürleri söz konusu olmaktadır. Söz gelimi Türkiye’nin birçok yerinde görülen okul veya mezuniyet dernekleri, sanat, kültür, spor vb. sivil toplum kuruluşları, futbol veya diğer spor taraftarlığı, cafe vb. mekânların popüler olması, iş veya kurum arkadaşlıkları vb. bireyin

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

sosyal ilişki kurabileceği mekanizmalar bulunmaktadır. Fakat sosyal sermaye birikimine ön açan bu tür tüm mekanizmalar Türkiye’de modernleşme serüveni içerisinde birey ve toplumsal ilişkilerin zayıflaması-yıpranması ihtiyacına binaen ortaya çıkmış mekanizmalar olarak işlev görmektedir. Bu bakımdan toplumsal birliğin, bütünlüğün varlığı, ortak bir ruhun ve toplumsal düzenin sağlanması söz konusu mekanizmaları zorunlu kılmaktadır. Zira modern toplumlarda bireysel ve toplumsal ilişkilerin zayıflaması, birlik ruhunun ortadan kalkması, aidiyet bilincinin azalması; kalkınma, gelişme ve ilerleme süreçlerini olumsuz etkileyen faktörlerdir. Bu nedenle bireyin sosyal ilişkilerinin güçlendirilmesi, anlam, aidiyet ve güven ihtiyacının karşılanması, toplumsal ortak ruha ve reflekslere dâhil edilmesi bağlamında belirtilen sosyal sermaye mekanizmalarına ihtiyaç bulunmaktadır.

7. Sonuç

Asabiyet ve sosyal sermaye kavramları modern Türkiye toplumunu anlamada kilit rol oynayan iki kavramdır. Türkiye’de özellikle sosyal değişim, sosyal düzen ve kalkınma gibi fenomenleri anlamaya yönelik olarak asabiyet ve sosyal sermaye kavramları toplumsal yapının karakteristiğini belirleme hususunda önem arz etmektedir.

Türkiye’de toplum karakteristiğinin özellikle savaş, doğal afetler, mülteciler gibi konularda gösterdiği refleksleri ile önemli bir asabiyet bilincine ve birikimine sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra özellikle son çeyrek yüzyılda kalkınma, ilerleme ve teknolojik gelişme gibi süreçleri hızla yaşayan bir toplum olarak bireyin geleneksel ilişkilerden koparak bireyselleşmesi, atomize olması ve bu nedenle güçlü sosyal sermaye ilişkilerine ihtiyaç duyması ile de modern toplum özelliği göstermektedir.

Bu çalışma, geniş manada, her tarihsel dönemde farklı toplumların bir tür asabiyet bağı kurma arayışı ve ihtiyacı içerisinde olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda, geleneksel toplumlarda asabiyet ilişkileri temelde güvenlik endişesi, refah oluşturma, bir gruba ait olma ihtiyacı ve benimsenen toplumsal değerleri ve normları harici etkenlere karşı muhafaza etme gibi o dönemin sosyal sermayesi sayılabilecek unsurları inşa etme endişesinin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu sayede, geleneksel dönemde asabiyet bağı yine o dönemin sosyal sermaye faktörlerinin doğal bir sonucu olarak kurulabilmiştir.

Modern dönemde kan bağına dayanmayan bir yapı olarak toplumun, geniş toplumsal grupları bir arada tutacak bir sosyal güce, uyum (cohesion) ve ilişkilere ihtiyacı söz konusu olmuştur. Özellikle Türkiye gibi Müslüman toplumlarda modernitenin toplumsal normları ve değerleri erozyona uğratma tehdidi, bireyi atomize ederek, yalnızlaştırması vb. unsurlara karşı bir

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

taraftan geleneksel asabiyet bağları ile bir koruma sağlanmaktadır. Diğer yandan gerek bireyin varoluşsal ihtiyaçları gerekse gündelik hayat pratiklerini kolaylaştıracak ve sosyal sermaye unsuru sayılabilecek insan grupları ve toplulukları (sivil toplum kuruluşları, spor organizasyonları, sosyal medya platformları vb.) ile mekanizmalar oluşmaktadır. Bu anlamda büyük ölçüde modernleşen Türkiye toplumu bir yandan geleneksel birikimin korunduğu kan bağıyla sınırlı olmayan asabiyet ilişkilerini devam ettirerek, diğer taraftan da modern sorunlara çözüm arayışı olarak yeni sosyal sermaye unsurlarını birlikte geliştirmektedir. Bu manada, Batılı toplumların günümüzde yeni bir söylem olarak geliştirdiği sosyal sermaye kavramı, Türkiye gibi Müslüman toplumlarda geçmişten bugüne var olan asabiyet bağına geliştirecek temel sosyal dokulardan biri olarak görülmektedir.

Bu çalışma, toplumsal ilişkileri açıklamada istifade edilen bu iki kavram doğrultusunda günümüz Türkiye'sinde geleneksel ilişkileri koruyan tarafla asabiyet ilişkileri, modern döneme geçişin getirdiği olumsuzlukları aşma çabası olarak da sosyal sermaye ilişkilerinin karşılaştırmalı bir analizini yapmayı amaçlamıştır. Bu alanda ileriye dönük yapılacak çalışmalar, Türkiye'nin toplumsal dönüşümünde sosyal sermaye yoluyla asabiyet bağlarını ne ölçüde koruyup geliştirebildiğini ve böylece ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye ne derece katkı sağlayabildiğini veriler ve istatistiki analizler yoluyla ortaya çıkarmayı amaçlayabilir.

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

Kaynaklar

- Babacan, M. E. (2016). Toplumsal Derinlik, Sosyal Medya ve Gençlik, *İnsan ve Toplum Dergisi*, 6(1), s. 23-46.
- Bozarslan, H. (2016). “Lüks ve Şiddet, İbn Haldun’da Tahakküm ve Direniş”, (M. I. Durmaz, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Coleman, J. S. (1986). Social Theory, Social Research and a Theory of Action, *The American Journal of Sociology*, 91(6), s. 1309-1335.
- Coleman, J. S. (1998). Social Capital in the Creation of Human Capital, *The American Journal of Sociology*, 94(1), s. 95-120.
- Çağrııcı, M, (1991). “Asabiyet”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 453-455.
- El-Cabiri, M. A. (2018). “İbn Haldun'un Düşüncesi Asabiyet ve Devlet”, İstanbul: Mana Yayınları.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1946). “İbn Haldun”, *Amme Hukuku Dersleri C.II. İst.*, s.795-796.
- Field, J. (2008). “Sosyal Sermaye”, Çev; Bahar Bilgen- Bayram Şen, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Fukuyama, F. (1997). Social Capital, The Tanner Lectures on Human Values, <https://tannerlectures.utah.edu/documents/a-to-z/f/Fukuyama98.pdf>, Erişim Tarihi; 10 Aralık 2018
- Grootaert, C. ve Bastelaer, T. v. (2001). Understanding and Measuring Social Capital: A Synthesis of Findings and Recommendations From the Social Capital Initiative, Social Capital Initiative Working Paper, No, 24.
- Güngörmez, B. (2011). Modernleşme ve ‘Ara Kurumlar’ın Çöküşü, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 8(29-30), s. 25-38.
- Le Bon, G. (2016). “Bir Tarih Felsefesinin İlmî Esasları”, Çev; Haydar Rıfat, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İbn Haldun, (2013). Mukaddime 1, (S. Uludağ, Çev.), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kayapınar, M. A. (2010). The Theory of Asabiya in Comparison with the Social Contract Approach: An Interpretive Study in Comparative Political Theory.

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr

Mumford, L. (2015) İnsan Durumu, İstanbul, Açılım Kitap

Nietzsche, F. W. (2008). Putların Alacakaranlığında, Çev; Yusuf Kaplan, İstanbul: Külliyyat Yayınları.

Özçetin, B. (2018). “Kitle İletişim Kuramları, Kavramlar, Okullar, Modeller”, İstanbul: İletişim Yayınları.

Putnam, R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital, *Journal of Democracy*, 6(1), pp 65-78.

Putnam, R. D. (2000). “Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community”, New York: Simon and Schuster.

Ritzer, G. (2011). Küresel Dünya, Çev. Melih Pekdemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Shayegan, D. (2003). Yaralı Bilinç, Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni, Çev. Haldun Bayrı, İstanbul: Metis Yayınları.

Simmel, G. (2015). Bireysellik ve Kültür, Çev; Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.

Şentürk, R. (Ed). (2009). İbn Haldun Güncel Okumalar, İstanbul: İz Yayınları.

Yelken, R. (1999). Cemaatin Dönüşümü, Geç Modern Dönemde Cemaat Sosyolojisi, Ankara: Vadi Yayınları.

* Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN, İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, emin.babacan@ihu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. İsa YILMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, iyilmaz@29mayis.edu.tr